

MURÁDIN JÁNOS KRISTÓF

„MINDENT ERDÉLYÉRT!” ITTHON ÉS AZ EMIGRÁCIÓBAN: GRÓF TELEKI BÉLA ÉLETE

Teleki Béla igazi szívügye volt az erdélyi kérdés. Tervei kiapadhatatlan ambíciókról árulkodnak, amelyek jóval túlmutattak saját, egyéni környezetén.

Bevezető

■ Sosem írt terjedelmes visszaemlékezéseket. Nem próbálta meg a múlt eseményeit összefoglaló memoárban a saját szerepét kiemelni, azt az utókor számára előtérbe helyezni. Holott gróf Teleki Béla erre igazán érdemes lett volna, hiszen amellett, hogy Erdély és Magyarország 20. század első felében lezajlott sorsfordító pillanatait átélte, azok közül többnek cselekvő részese volt. Az 1945 utáni korszakban pedig a szabad nyugati világban szétszóródott magyar emigráció egyik legismertebb személyisége lett, kontinenseken átnyúló emigrációs kötelekek kezdeményezője, létrehozója és fenntartója. Ő azonban viszolygott a magamutogatástól, a saját érdemeinek kiemelésétől és ecsetelésétől. Mi sem állt távolabb ennél az ő lelkivilágától, amelyet alapvetően áthatott az arisztokrata neveletés, annak a legnemesebb értelemben vett társadalmi felelősségtudata, a közszolgálat felemelő eszméje, amely oly jellemző volt a 19. század második felétől főképp az erdélyi magyar földbirtokos réteg jó részére. Így nem csoda, hogy Teleki Béla neve jóformán feledésbe merült, és most, halála után bő három évtizeddel bizony kevesen tudják ki is volt ő valójában, és mi mindent tett az erdélyi magyarságért, illetve a „magyar Erdély” eszméjéért. Az általa vezetett Erdélyi Párt jelmondata is ez volt 1941 és 1944 között: „*Mindent Erdélyért!*”, ami jól mutatja mind a társadalmi és politikai felelősségvállalás, mind az erdélyi magyar kultúra fenntartása

íránt érzett elkötelezettséget. Ez jellemezte Teleki Bélát mind itthoni – erdélyi és magyarországi – politikai és gazdaságszervezői tevékenységében, mind emigrációs életének megannyi erőfeszítésében. Erről azonban ő nem szívesen nyilatkozott. Interjút sem adott senkinek. Mindössze egy, az 1980-as években, élete vége felé írt rövid, pár oldalas összefoglalóról tudunk, amelyben az 1940 és 1944 közötti korszakot foglalta össze.¹ Annál több információt tartalmaznak hatalmas számban megmaradt levelei az emigrációban töltött évtizedekből. Irathagyatéka ugyanis halála után Budapestre került, ahol az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában kutatható.

Teleki Béla élete és közéleti tevékenysége az 1944-es hatalmváltásig

■ Széki gróf Teleki Béla Kolozsváron született 1899. május 16-án.² Ízig-vérig arisztokrata volt, aki az erdélyi magyar földbirtokos réteg egyik igen jeles családjából, a hatalmas Teleki família széki ágából származott. Önmagát elsősorban gazdálkodó földbirtokosnak tartotta, és politikusi mivoltát csak e mögé sorolta be.³ Mégis környezete elsősorban politikai tevékenysége alapján tartotta őt számon. Beszédes e téren az a rá nézve igen találó, 1956. május 4-én keletkezett ÁVH-jelentés, amelyben a magyar titkosrendőrség egyik ügynöke ekképpen jellemezte Telekit: „Igen tehetséges, kissé erőszakos politikus. Művelt, sok nyelvet beszél és széles látóköre van.”⁴

Elmondható, hogy gróf Teleki Béla személyiségét nagymértékben meghatározta családi háttere, amely alapvetően formálta világképét és ezen belül Erdélyhez, illetve az erdélyi magyarsághoz való viszonyulását is. E téren eszményképei lehettek anyai nagyapja, ifj. báró Wesselényi Miklós, az 1838-as pesti árvízkor életüket mentő „árvízi hajós”⁵ és apai nagybátyja, a tragikus sorsú gróf Teleki Pál miniszterelnök.⁶ Apjától, gróf Teleki Arctúrtól sem volt idegen a társadalmi-politikai szerepvállalás. Az Erdélyi Református Egyházkerület világi főgondnokaként és egyben az Országos Magyar Párt alelnökéként,⁷ majd az Erdélyi Párt Maros-Torda vármegyei és marosvásárhelyi városi tagozatának elnökeként⁸ igyekezett az erdélyi magyarságért mind egyházi, mind politikai vonalon tenni.

Teleki Béla – édesanyja, báró Wesselényi Ilona⁹ révén – a híres zsidói kastély utolsó tulajdonosa volt. Gyermekkora java részét azonban nem a hatalmas szilágysági kastélyban, hanem részben apja tancsi birtokán, a Marosvásárhely közelében található másik családi kastélyban, részben pedig szülővárosában, Kolozsváron, az ottani Teleki-palotában töltötte.¹⁰ Fiatalkorára rányomta a bélyegét az első világháború, amely miatt a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemen 1917-ben kezdett jogi tanulmányait is fel kellett függesztenie. Társadalmi származásából adódó elvárás volt ugyanis, hogy a megfelelő korhatárt elérve, önkéntesként jelentkezzen katonai szolgálatra. Zászlósi rangban vett részt a háborúban, bő egy éven keresztül, 1917–1918-ban, mint a marosvásárhelyi m. kir. 9. honvéd huszárezred tisztje.¹¹ A világháborús összeomlás után Zsibón telepedett le, és időközben 1920–1922 között agrártudományból doktorátust szerzett az Debreceni Egyetemen.¹² Ekkoriban életcélja még a gazdálkodás volt, s ennek szentelte minden idejét. Mintagazdaságot alakított ki Zsibón, ahol főleg állattenyésztés és vetőmagtermelés terén ért el jelentős sikereket. Benz Annával 1930-ban kötött házasságából négy gyermek született: Miklós (1931), Éva (1933), Ilona (1937) és Pál (1942).¹³

Teleki Béla a harmincas évekre Erdély egyik legelismertebb gazdasági szakembere lett, és 1936-ban dr. Szász Pál mellett, az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület (EMGE) egyik alelnökének választották meg.¹⁴ Az 1940. augusztus 30-i második bécsi döntés következtében, a Magyarország és Románia között megosztottá váló Erdélyben az EMGE is két részre szakadt. Ekkor Teleki Béla a magyar fennhatóság alatt működő észak-erdélyi EMGE elnöke lett.¹⁵ A magyar állam támogatásával jelentős szervezőmunkába kezdett, gazdakörök alakítását kezdeményezte, sikeres gazdasági szaktanfolyamokat indított, nagyszabású vetőmag- és állatakiókat bonyolított le, amelyek megalapozták elismertségét a politikai körökben is.¹⁶ Bekerült az 1940 októberében Erdélyből behívott országgyűlési képviselők közé, és egy hónappal később, 1940. november 12-én az észak-erdélyi pártonkívüli parlamenti csoport egyik alelnöke lett.¹⁷ Innen egyenes út vezetett a csoportból 1940 decemberében létrehozott Erdélyi Párt országos elnöki funkciójához, amelyet a párt 1941. május 28-i, kolozsvári alakuló nagygyűlésétől fogva a politikai alakulat megszűnéséig, 1944. augusztus 24-ig látott el.¹⁸

Az Országgyűlésben Teleki Béla egyike volt a legaktívabb erdélyi képviselőknek. Szűk négy év alatt összesen 8 nagybeszédet tartott a magyar parlamentben, annak ellenére is, hogy munkáját igencsak hátráltatta a képviselőházi ülések 1943. május 4-től október 21-ig tartó szüneteltetése.¹⁹ Pártelnökként ő jelentette be a képviselőházban 1941. június 17-én az Erdélyi Párt megalakulását, és mutatta be a párt programját,²⁰ majd 1941. november 28-án, a Szovjetunió elleni hadjárat megkezdése után, ő ismertette az Erdélyi Párt kül- és belpolitikai álláspontját az új, háborús állapotok között.²¹ Teleki fontosabb parlamenti beszédei között érdemes még megemlíteni az 1941. december 3-án a kereskedelem- és közlekedésügyi miniszterhez intézett interpellációját, amelyben a Székelyföld megközelítésében kulcsfontosságú Szeretfalva–Déda összekötő vasút munkálatainak felgyorsítását kérte,²² illetve az 1942. március 15-én elhangzott felszólalását, amelyben a Kállay-kormány hivatalba lépése után ismét az Erdélyi Párt legfontosabb kül- és belpolitikai irányelveit foglalta össze.²³ Szintén jelentős visszhangot váltott ki Teleki Béla 1942. november 25-i nagybeszéde, amelyben az észak-erdélyi magyarság elvárásait ismertette, felhívva a figyelmet a dél-erdélyi magyar kisebbség helyzetére, de egyúttal az észak-erdélyi nemzetiségi kérdés megoldásának szükségességére is.²⁴ Alig egy évvel később, 1943. november 30-án Teleki Béla újabb parlamenti beszédében már a háború utáni Magyarországról beszélt, és átfogó reformokat sürgetett a politikai élet, a közigazgatás és a gazdaság terén, valamint kifejtette a később oly sokat hangoztatott gondolatát a Duna-medence népeinek sorsközösségéről.²⁵ Ezek mellett más képviselőházi beszédeiben rendre kitért a Romániával való kapcsolatokra, a társadalmi reformok szükségességére és természetesen a számára oly kedves gazdasági fejlesztési lehetőségeire is.

Fontos politikai tevékenysége nem gátolta meg gazdasági vezetőként vállalt feladatai végzésében. Teleki továbbra is komoly elhivatottsággal látta el EMGE-elnöki funkcióját. Gazdanapokon, faluházavatásokon vett részt, gazdakörökben tartott előadásokat, és vezetett a zsidói mintagazdaságot. Eközben egyre nagyobb ismertségre tett szert mint politikus és agrárszakember, fokozatosan jelentős közéleti szereplővé válva.

Pályájában azonban rövid időn belül hatalmas törést okozott Magyarország 1944. március 19-én bekövetkező német megszállása. Ezt követően Teleki Béla

felhagyott a parlamenti tevékenységgel, mert egyrészt a szuverenitását veszített országban ennek többé nem látta értelmét, másrészt pedig nem akart politikai szerepet vállalni az új, németeket kiszolgáló rendszerben. Pár hónappal később, 1944 júniusában felajánlották ugyan számára az erdélyi ügyekért felelős, tárcanélküli miniszteri funkciót,²⁶ de azt is elutasította.²⁷ Rövid habozás után csatlakozott az Erdélyi Párt Mikó Imre és Vita Sándor körül, Kolozsváron szerveződő baloldali szárnyához, és igyekezett kapcsolatot teremteni az észak-erdélyi baloldali értelmiségiekkel.²⁸ Az 1944. augusztus 23-i román átállás után fő célja Magyarország háborúból való kilépésének elérése volt, így remélve az észak-erdélyi területvisszacsatolás további megmaradását. Az Erdélyi Párt megszűnését követően részt vett a baloldali vezető személyiségekből, egyházi előjárókból, írókból, szakszervezeti vezetőkben és különböző szakterületű magyar értelmiségiekben 1944. augusztus 29-én létrejött Erdélyi Magyar Tanácsban, amelynek október 9-ig elnöke volt.²⁹ Mint Erdély egyik legfontosabb véleményformáló politikusa Teleki Béla részt vett az 1944. szeptember 10-i budapesti Koronatanácson, ahol a háborúból való kilépés mellett érvelt.³⁰ Közreműködött az Erdélyi Magyar Tanács Horthynak címzett szeptember 12-i memorandumának elkészítésében, amelyben a kormányzót Erdély katonai feladására kérték. Sikertelen elérnie Kolozsvár harc nélküli katonai kiürítését, és ezáltal az ostrom értelmetlen pusztításaitól mentette meg Észak-Erdély fővárosát.³¹

Meghurcoltatás és kivándorlás

■ A szovjet és román csapatok Kolozsvárra való bevonulása előtt pár nappal, 1944. október 9-én, Teleki Béla három közvetlen munkatársával: Szász István EMGE-igazgatóval, az Erdélyi Párt központi pénztárosával, Vita Sándor országgyűlési képviselővel, valamint személyi titkárával, Demeter Bélával beutaltatta magát a kolozsvári egyetemi klinikák dr. Haynal Imre orvosprofesszor vezetése alatt álló belgyógyászati osztályára.³² A bevonulás után nem sokkal, október 17-én, ismeretlenek feljelentésére mind a négyüket elhurcolták. Folyamatosan az előrenyomuló front után vitték őket nyugat felé, hol nyitott tehergépkocsival, hol gyalogosan. Így jutottak el Debrecenbe, majd onnan hetekkel később Tiszalökön, Salgótarjánon és Dunapentelén³³ keresztül Budapestre, ahol a Markó utcai fogházba zárták őket. Itt Szász Istvánt és Demeter Bélát szabadon engedték. Teleki Bélát és Vita Sándort viszont 1945 februárjában a Pozsony melletti cseklésvi Esterházy-kastélyba vitték.³⁴ Végül a vádemelés lehetetlensége miatt Telekit 1945. április 25-én, Pozsonyban az oroszok szabadlábba helyezték.

Szabadságának azonban vajmi kevés ideig örvendhetett, hiszen még ugyanazon a napon az új magyar titkos rendőrség, a PRO (későbbi nevén az ÁVO) vette megint őrizetbe.³⁵ Előbb Vita Sándorral együtt Budapestre, az Andrassy út 60. szám alá, a politikai rendőrség vállalkozópontjába vitték, majd átszállították a Fő utcai gyűjtőtöbörbe, ezután a Markó utcai fegyházba. Itt Teleki Bélát betegnek találták, ezért a Rókus-kórház elkülönített osztályára vitték. Ott, rendőri felügyelet alatt, bizonyos juttatások ellenében, rokonai beszélhettek vele. Végül 1945. október végén ismét átadták a szovjeteknek, akik a városligeti fasor egyik villájában helyezték őrizetbe. Két-három hét után, konkrét vádak híján, szovjet fogvatartói Vita Sándorral együtt szabadon engedték.³⁶

Időközben Romániában, nacionalista elemek vádaskodásai alapján, Teleki Bélát távollétében 20 évi börtönre ítélték.³⁷ Haza tehát többé nem térhetett. Nem

sokkal később mint a Horthy-korszak jelentős politikusát, Magyarországon is életfogytiglani börtönre ítélték. A következő két évben, 1945 és 1947 között állandóan bujkálni kényszerült a vidéki Magyarországon, mígnem 1947 októberében sikerült kiszöknie Ausztriába.³⁸ Átmenetileg Innsbruckban telepedett le, majd onnan 1951 júniusában az Amerikai Egyesült Államokba távozott.³⁹ New Yorkban lelt új otthonra, ahol azután hosszú időn át egy ingatlanforgalmi iroda közvetítőjeként, majd önálló iroda vezetőjeként dolgozott.⁴⁰

Teleki Béla tevékenysége az emigráció évtizedeiben

■ Ausztriába érkezése után Teleki Béla azonnal bekapcsolódott az 1945-ös nyugat-európai konzervatív, jobboldali értékeket valló magyar emigráció politikai életébe. Miután az emigráció elismert vezetője, az egykori belügyminiszter, Keresztes-Fischer Ferenc 1948. március 3-án Bécsben elhunyt, szerepkörét nagyrészt Teleki Béla vette át, aki így egyike lett a nyugati magyar emigráció politikai szempontból legfontosabb kulcsszereplőinek.⁴¹ Az ekkor alapított konzervatív Magyar Uniómozgalom élén igyekezett a hagyományos polgári, keresztény értékrend alapján összefogni a Nyugat-Európába szakadt magyarokat.⁴² E célnak szentelte az 1950 júniusában indított,⁴³ *Unió* című emigrációs lapot is, amely a mozgalom szócsöve volt.⁴⁴

Teleki már 1949-es megalakulásától kezdve részt vett a Magyar Nemzeti Bizottmányban (a továbbiakban MNB) is. A magyar nemzeti egységet hirdető, mind jobb-, mind baloldali szélsőségeket kizáró és a magyarországi kommunista rendszerrel szembehelyezkedő, magát kváziemigráns magyar kormánynak tekintő MNB alapelvei ugyanis sok mindenben egybecsengtek Teleki Béla alapvetően nemzeti keresztény politikai nézeteivel. Az MNB-ben való aktív szerepvállalása révén került közelebbi kapcsolatba annak vezetőivel, Varga Bélával, Bakách-Bessenyei Györggyel, Szegedy-Maszák Aladárral és különösképpen az általa igen nagyrabecsült Eckhardt Tiborral.⁴⁵ Utóbbival évekig együtt dolgozott, az MNB Honvédelmi Bizottságának alelnöki funkcióját is ellátva mellette.⁴⁶

Még ugyanattól az évtől, 1949-től kezdődően Teleki Béla bekapcsolódott az ENSZ Nemzetközi Menekültügyi Szervezetének (IRO) tevékenységébe is. Az IRO svájci központjának vezetőjeként⁴⁷ nagyon sokat tett azért, hogy a magyar menekültek kivándorlási támogatáshoz juthassanak, illetve kijárta, hogy közülük azoknak, akik az amerikai kontinensen szerettek volna letelepedni, tengerentúli utazásuk költségeit az IRO megelőlegezze. Ezzel számos magyar sorstársának amerikai kivándorlását tette lehetővé, és később a saját, 1951-es kitelepedése is ezen az úton valósulhatott meg.

Emigrálása ellenére Teleki Béla lélekben sosem szakadt el Erdélytől. Már a New Yorkba érkezését követő évben, 1952-ben megalapította az Amerikai Erdélyi Szövetséget (AESZ),⁴⁸ amelybe igyekezett bevonni a szélsőséges nézeteket vallókon kívül minden erdélyi magyar emigránst.⁴⁹ A szervezetnek 1990-ig, 90 éves korában bekövetkezett haláláig elnöke, illetve vezetőségi tagja maradt.⁵⁰ Emellett három évtizeden át, 1959-től ugyancsak haláláig szerkesztette a *Transsylvania* című, az USA-ban negyedévenként megjelenő folyóiratot, amelyben Erdély aktuális helyzetéről és főbb kérdéseiről igyekezett az amerikai közvélelényt tájékoztatni.⁵¹

Sokat tett a nyugati magyar emigráció összefogásáért. Dr. Szentpály Istvánnal közösen alapítója volt a New York-i Magyar Ház Társaskörének és folyamatosan

segítette az amerikai magyar Könyvtár- és Történelmi Társulatot,⁵² amelynek 1961-ben vezetőségi tagja is volt.⁵³ Minden igyekezetével segíteni próbálta a magyar emigráció széles nemzeti alapon való összefogását, és különösképpen az erdélyi magyar emigránsok közötti kapcsolatok megerősítését. Ezért a különböző emigrációs csoportosulások összekötő fórumaként, 1965-ben létrejövő Erdélyi Intézőbizottság elnöki feladatkörét is magára vállalta,⁵⁴ és nem zárkózott el az olyan régi emigrációs szervezetektől sem, mint az Amerikai Magyar Szövetség, amelynek 1968-tól egyik alelnöke lett.⁵⁵ Mindemellett lelkes szervezőmunkája egyik legnagyobb eredményének az amerikai Magyar Emberjogi Alapítvány (*Hungarian Human Rights Foundation* – HHRF) könyvelhető el, amelynek egyik fő kezdeményezője volt. Az 1976-ban létrehozott jogvédő szervezet előbb a kommunista Romániában, majd Csehszlovákiában, Jugoszláviában és a Szovjetunióban (Kárpátalján) élő magyar kisebbség jogi helyzetének figyelemmel kíséréseivel és az amerikai kormány, illetve a Kongresszus hiteles tájékoztatásával hatalmas segítséget jelentett a Kárpát-medencében, a trianoni határokon túli területeken kisebbségben élő magyarságnak. A HHRF ma is Teleki Béla elvei szerint, az az lármás kampány helyett csendes, de folyamatosan végzett, mindennapi munkával és állandó, hiteles tájékoztatással végzi tevékenységét a kisebbségi magyar közösségek helyzetének javítása reményében.⁵⁶

Erdélyért az emigrációban

■ Teleki Béla igazi szívügye volt az erdélyi kérdés.⁵⁷ Tervei kiapadhatatlan ambíciókról árulkodnak, amelyek jóval túlmutattak saját, egyéni környezetén. Egyetemes erdélyi magyar összefogás lebegett a szeme előtt, amikor az Erdélyi Intézőbizottságra építve globális hálózat megteremtését kezdeményezte. Úgy gondolta, hogy még a hidegháború kellős közepén, az eseménydús 1960-as évek második felében is lehetséges a „szabad világban” szétszóródott magyar emigráns csoportok összefogása.⁵⁸ Célja az Erdélyért, illetve az erdélyi magyarságért való közös, globális fellépés minden olyan esetben, amikor a kisebbségi közösséget a román államhatalom részéről hátrányos megkülönböztetés vagy éppen üldöztetés éri. Teleki Béla meggyőződéssel hitte, hogy csak és kizárólag ezen az úton lehet valóban segítségére az otthon, Erdélyben maradt magyaroknak, hiszen amennyiben az ENSZ-hez és a nyugati demokratikus nagyhatalmakhoz intézett, jól megszerkesztett memorandumok mögött nemcsak egy személy vagy egy csoport, hanem egy egész globális hálózat áll, akkor annak sokkal nagyobb visszhangja lehet, és eredményekhez vezethet. Nem rajta múlt, hogy ez a nagy horizontra kitekintő terv nem valósulhatott meg.

Teleki Béla egyik fő célja volt a nyugati nagyhatalmak vezető politikusainak meggyőzése a magyar ügy rendezetlenségéről. Ezért minden személyes ismeretséget kihasználva, 1965-ben elérte azt, hogy az erdélyi magyarság elnyomásáról szóló memoranduma az Egyesült Államok Kongresszusának összes tagjához eljusson. Közülük két szenátor és nyolc képviselő fel is szólalt az erdélyi magyarság ügyében. A fennálló hidegháborús elzártság miatt ennél tovább ugyan nem lehetett menni az adott korban, de minden bizonnyal ez is hozzájárult ahhoz, hogy az Egyesült Államok jóindulatát kereső Ceausescu-rezsim a hatvanas évek második felében bizonyos mértékig enyhébb kisebbségpolitikát kezdett folytatni.

Teleki Béla a nyugat-európai nagyhatalmak közül a Német Szövetségi Köztársaságban és Franciaországban épített ki jó kapcsolatokat. Különösképpen az

előbbiben voltak szoros kapcsolatai a CDU felső vezetésében. Itt a közösen vallott kereszténydemokrata irányvonal mentén sikerült elérnie, hogy memorandumait megkapják a döntéshozók. Párizsban is sikereket ért el, 1965-ben egyik memorandumja egyenesen Charles de Gaulle elnök kezébe jutott el.⁵⁹ Mindennek azonban csekély hatása volt. Egyik nagyhatalom sem volt ugyanis abban a helyzetben, hogy érdemben megváltoztathatta volna a szovjet érdekszférába ágyazódott Románia belpolitikai irányvonalát, s erre ráadásul nem volt megfelelő az idő. Sem a keleti nyitást ekkor fontolgató, az *Ostpolitik* lázában élő Bonn, sem a súlyos, pár évvel később már diáklázadáshoz vezető társadalmi problémákkal szembesülő Párizs nem tartotta időszerűnek, politikai értelemben gyümölcsözőnek pedig még annyira sem a magyar kérdés feszegetését. Amikor azután 1968-ban Románia látszólag szembefordult a Szovjetunióval, és nem volt hajlandó részt venni a Prágai Tavasz internacionalista leverésében, Nyugaton minden Ceaușescu-rendszert bíráló vagy az ellen fellépést sürgető memorandum hosszú időre süket fülekre talált.

Harc a Ceaușescu-rezsim ellen

■ Élete vége felé Teleki Béla minden erejét az erdélyi magyarság helyzetének javítására, a kisebbségi elnyomás mértékének csökkentésére tehető erőfeszítések kötötték le. Ahogy a hetvenes évek közepétől egyre rosszabbá vált az erdélyi magyarok sorsa, úgy fordult Teleki Béla figyelme is mindinkább a kisebbségi problémák felé. Eredendő antikommunizmusa mellett ez tette őt a Ceaușescu-rendszer ádáz ellenségévé. Az Erdély fölött immár tartós román uralom, Románia kommunista hatalom alatt állása és a román kormány kisebbségeket gyötrő magatartása együttesen a Ceaușescu-diktatúra elleni minden lehetséges lépés megtételére sarkallta. Az ekkor már jóval hetvenedik életévén túl járó gróf Teleki Béla utolsó harcát készült megívni a Ceaușescu-rezsim ellen.

Jól bevált eszközeihez nyúlt, amikor 1975-ben szervezete, az Amerikai Erdélyi Szövetség útján, a clevelandi Erdélyi Bizottsággal együtt, közvetlenül Gerald Ford elnökhöz juttatott el egy újabb memorandumot.⁶⁰ Ebben élesen elítélte a kelet-európai szovjet fennhatóságot elismerő és a határok megváltoztathatatlanságát kimondó Helsinki Záróokmány aláírását, amit az amerikai diplomácia nagy hibájának tartott. De ugyanígy felrótta Ford elnöknek az 1975. augusztus 2–3-i romániai látogatását is, amelynek keretében egyenesen visszataszítónak találta az elnök bukaresti közös nyilvános körtáncát a román diktátorral. Mindezt a Ceaușescu-rezsim és kisebbségellenes politikája Amerika általi legalizálásának tartotta.⁶¹

Teleki Béla mondhatni zsigerileg utasította el a békés egymás mellett élés politikáját is, kitarva antikommunista álláspontja mellett. Már 1975-től harcot folytatott a Románia számára megadott Legnagyobb Vámkedvezmény ellen, s kitartó küzdelmét végül rövid idővel halála előtt, 1988-ra koronázta siker. Teleki célja az volt, hogy az Egyesült Államok kommunista országokkal folytatott egyre intenzívebbé váló kereskedelmének egyik alapfeltétele legyen a nemzeti kisebbségek elnyomásának enyhítése és az emberi jogok biztosítása, azaz a demokratizálódás folyamatának megindítása. Ezért állandó lobbizásba kezdett az emberi jogok tiszteletben tartásáért a Magyar Emberjogi Alapítványon keresztül, republikánus és demokrata oldalon is az amerikai Kongresszusban.

Miután egyértelművé vált, hogy Helsinki szelleme hosszan tartó átalakulásokat indít el, az idős erdélyi gróf újult erővel látott neki a mozgósításnak. Az ún. helsinki folyamat 1980 és 1983 között zajló második, madridi konferenciája ürügyén a magyar emigráció globális fellépését sürgette a Ceaușescu-rendszer ellen.⁶² Ennek sikertelenségét látva sem csüggedt el, hanem 1984-ben már közvetlenül az Európai Parlamenthez fordult. Az Európai Nemzetiségek Föderatív Unióján (FUEN) keresztül *Kisebbségi Népcsoportjog Karta* javaslatot nyújtott be az EP-nek.⁶³ Mindemellett folytatta a minőségi írott anyagok publikálását is. *Háttérvázlat Romániáról* címmel, 1986-ban jelent meg az általa vezetett Amerikai Erdélyi Szövetség, az Ausztráliai Erdélyi Szövetség és a *Nemzetőr* folyóirat közös kiadványa,⁶⁴ amelynek célja a legsötétebb időszakát élő Ceaușescu-rendszer valós jellemzőinek rövid összefoglalása és tényszerű bemutatása volt.

Az 1980-as évek második felére Teleki szoros kapcsolatokat épített ki az erdélyi magyar földalatti mozgalmakkal, igyekezve minél naprakészebb információkat szerezni a romániai magyar kisebbség elleni fellépésekről. Személyi ismeretségeit, barátaival ápolt kapcsolatait arra is felhasználta, hogy gyűjtéseket, segélyakciókat szervezzen az erdélyi magyarok részére. Az ekkor már mindenben hiányt szenvedő Romániába folyamatosan küldött ruha-, élelmiszer- és gyógyszercsomagokat.⁶⁵ Élete utolsó éveiben már nagyon féltette az erdélyi magyar közösséget. A szintén emigrációban élő Korponay Miklós vezérkari századosnak, a Magyar Harcosok Bajtársi Közössége vezérkari főnökének, 1986. január 27-én írt levelében így vallott erről: „A legfontosabb magyar kérdés az erdélyi magyarság ügye, amelyik, ha így mehet tovább a Ceaușescu-diktatúra, halálra van ítélve. 50 év múlva nem lesz több magyar Erdélyben.”⁶⁶

Zárszó

■ Teleki Bélának megadatott, hogy élete utolsó hónapjaiban még megérje a kelet-európai kommunista rendszerek összeomlását. Láthatta a híradásokat a lengyel kerekasztal-tárgyalásokról és a Páneurópai Piknikről meg a magyar rendszerváltozásról. Megérhette a berlini fal ledöntését, eljuthattak hozzá a csehszlovákiai bársonyos forradalom világsajtót bejáró képei és végül a legfontosabb: a romániai kommunista rendszer véres összeomlásának, a forradalom győzelmének mámorító híre. A sors kegyelméből azonban már nem érte meg a szégyenteljes marosvásárhelyi magyarellenes pogromot, a Fekete Márciust. New York-i emigrációjának egyre nagyobb magányában úgy hunyt el 1990. február 7-én,⁶⁷ hogy fent idézett levelében foglalt sötét jóslata immár tárgytalannak tűnhetett előtte.

■ JEGYZETEK

1. Nyomtatásban: Tibori Szabó Zoltán: *Teleki Béla erdélyisége. Emberek maradni embertelen időkben*. Nis Kiadó, Kvár, 1993. 11–18.

2. Uo. 5–6.

3. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára [a továbbiakban: ÁBTL]. 3.2.3. Mt-578/1. Munka Dosszié Galambos Edit. 49. Galambos Edit jelentése Teleki Béláról. Budapest, 1957. április 18.

4. ÁBTL. 3.2.5. O-8-001/1. Objektum Dosszié. „Farkasok” Magyar Nemzeti Bizottmány. 37. Dunai Lajos feljegyzése Teleki Béláról. Budapest, 1956. május 4.

5. Uo.

6. Országos Széchényi Könyvtár. [A továbbiakban: OSZK.] Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 2. doboz. 125. pallium. 1. l. Teleki Béla levele az *Életünk* című folyóirat szerkesztőjének, Pete Györgynek. New York, 1979. október 10.

7. Sebestyén Mihály (összeáll.): *Időtár III Marosvásárhely történeti kronológiája 1919–1944*. Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 2011. 455.

8. *Nagy lelkesedéssel Teleki Arctúr grófot választották Marosvásárhelyen az Erdélyi Párt elnökévé*. Kolozsvári Estilap 1941.október 24. IX. évf. 241. sz. 3.

9. ÁBTL. 3.2.3. Mt-578/1. Munka Dosszié Galambos Edit. 17. Galambos Edit jelentése a Teleki családról. Budapest, 1958. március 13.
10. ÁBTL. 3.2.3. Mt-578/1. Munka Dosszié Galambos Edit. 49. Galambos Edit jelentése Teleki Béláról. Budapest, 1957. április 18.
11. ÁBTL. 3.2.5. O-8-001/1. Objektum Dosszié. „Farkasok” Magyar Nemzeti Bizottmány. 40. Kolozsvárné feljegyzése Teleki Béláról. Budapest, 1956. május 4.
12. ÁBTL. 3.2.3. Mt-578/1. Munka Dosszié Galambos Edit. 49. Galambos Edit jelentése Teleki Béláról. Budapest, 1957. április 18.
13. Teleki Éva: *Tölgy és repkény*. Minerva Könyvek 1, Kvár, 1995. 4. 174.
14. Demeter Béla – Venczel József: *Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület munkája a román imperium alatt*. A „Patria” Irodalmi Vállalat és Nyomdai Rt. Kiadása, Bp., 1940. 20.
15. Fülöp Mihály – Vincze Gábor (szerk.): *Revízió vagy autonómia. Iratok a magyar–román kapcsolatok történetéből (1945–1947)*. A Teleki László Alapítvány kiadása. [Bp.,] 1998. 131.
16. Tibori Szabó: i. m. 1993. 24.
17. *Pártonkívüli parlamenti csoportot alakítottak az erdélyi képviselők*. Ellenzék 1940. november 14. LXI. évf. 261. sz. 5.
18. Murádin János Kristóf: „Mindent Erdélyért!” *Az Erdélyi Párt története 1940 és 1944 között*. Scientia Kiadó, Kvár, 2019. 53–241.
19. Pritz Pál: *Magyar külpolitika – a csatlósság és a revízió között*. In: Pritz Pál: *Az objektivitás mítosza? Hazánk és a nagyvilág 20. századi metszetek*. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 2011. 127.
20. *Erdély a magyar Képviseletében*. Az Erdélyi Párt kiadása. Minerva Nyomda Rt., Kvár, 1942. 5–9.
21. Uo. 10–22.
22. Uo. 59–60.
23. *Erdély a magyar Képviseletében*. II. Az Erdélyi Párt kiadása. Lengyel Albert Könyvnyomdája, Kvár, 1943. 5–11.
24. Uo. 12–33.
25. *Erdély a magyar Országgyűlésen*. III. Az Erdélyi Párt kiadása. Minerva Nyomda Rt., Kvár, 1944. 7–29.
26. Magyar Nemzeti Levéltár. Országos Levéltár. P 2256. No. 117. *Teleki Béla iratai 1942–1944*. 1. csomó. 267. tétel. Dr. Páll György központi főtítár jelentése Teleki Béla pártelnöknek. Kolozsvár. 1944. június 7. 2.
27. Dr. Szász István Tas: *Pillantás az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület utolsó éveire*. Korunk 2012. november. III. folyam. XXIII. évf. 11. sz. 102.
28. Balogh Edgár: *Hatalomváltás Kolozsvárt 1944-ben*. Korunk 1992. október. III. folyam. III. évf. 10. sz. 110.
29. Dr. Szász: i. m. 102.
30. Balogh 1992: i. m. 110.
31. Filep Tamás Gusztáv: A „visszatért” magyarok és nem magyarok beilleszkedése, jogi helyzetük és magatartásuk. In: Bárdi Nándor – Fedinec Csilla – Szarka László (szerk.): *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*. Gondolat Kiadó – MTA Kisebbségkutató Intézet, Bp., 2008. 161.
32. Gróf Bethlen Béla: *Visszaemlékezéseim. A cenzurázatlan és teljes változat*. Szépműves, Bp., 2019. 244.
33. 1951 és 1961 között Sztálinváros, ma Dunaújváros.
34. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 2. doboz. 154. pallium. Teleki Béla 1965 és 1987 között írott levelei Gosztonyi Péternek.
35. ÁBTL. 3.1.9. V-63925. Vizsgálati dosszié gr. Teleki Béla és tsa. ügyében. 3. Őrizetbevételi utasítás. 1945. április 25.
36. Tibori Szabó: i. m. 28–29.
37. ÁBTL. 2.2.1. I/5.8. Operatív nyilvántartás. Teleki Béla. Budapest. 1965. július 16.
38. ÁBTL. 3.2.3. Mt-578/1. Munka Dosszié Galambos Edit. 49. Galambos Edit jelentése Teleki Béláról. Budapest, 1957. április 18.
39. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 1. doboz. 13. pallium. 1. l. Teleki Béla levele Bánffy Vicsának. New York, 1986. május 8.
40. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 1. doboz. 69. pallium. 16. l. Teleki Béla levele Bonczos Miklósnak. New York, 1971. február 9.
41. ÁBTL. 3.2.3. Mt-578/1. Munka Dosszié Galambos Edit. 49. Galambos Edit jelentése Teleki Béláról. Budapest, 1957. április 18.
42. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 1. doboz. 39. pallium. 1. l. Teleki Béla levele Baranyai Lipótnak, Rum (Ausztria), 1949. április 30.
43. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 2. doboz. 127. pallium. 1. l. Teleki Béla levele Falcione Árpádnak, Fribourg (Svájc), 1950. augusztus 5.
44. ÁBTL. 3.2.3. Mt-655/11. Munka Dosszié Dunai Lajos. A magyar emigráció általános helyzete Ausztriában és Nyugat-Németországban. Dunai Lajos összefoglaló jelentése. 181–182.
45. Lásd erre vonatkozóan Teleki Béla 1950 májusa és 1951 januárja között, Eckhardt Tibornak írott nyolc levelét. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 2. doboz. 115. pallium.
46. ÁBTL. 3.2.5. O-8-001/1. Objektum Dosszié. „Farkasok” Magyar Nemzeti Bizottmány. A Magyar Nemzeti Bizottmány Elnökétől. Varga Béla körlevele, New York, 1948. július 21.
47. ÁBTL. 3.2.3. Mt-578/1. Munka Dosszié Galambos Edit. 49. Galambos Edit jelentése Teleki Béláról. Budapest, 1957. április 18.
48. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 1. doboz. 73. pallium. 2. l. Teleki Béla levele Botár Istvánnak. New York, 1976. január 16.
49. Hermann Gabriella: *Az Amerikai Erdélyi Szövetség története, 1952–1977*. Magyar Kisebbség 2011 március–április. 3–4. (61–62.) sz. 7–111.

50. Várdy Béla: *Magyarok az Újvilágban. Az észak-amerikai magyarság rendhagyó története*. A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, Bp., 2000. 541.
51. Tibori Szabó: i. m. 7.
52. Borbándi Gyula: *Magyar politikai pályaképek 1938–1948*. Európa Könyvkiadó, Bp., 1997. 450–451.
53. ÁBTL. 3.2.4. K-182. „B” Dosszié Nagy Klára. 41. Hévízi Klára jelentése Teleki Béláról. Budapest, 1961. december 4.
54. ÁBTL. 3.2.5. O-8-2001/18. Amerikai Magyar Szövetség. 71. Jegyzőkönyv az Erdélyi Intéző Bizottság (EIB) első rendes üléséről. New York, 1966. január 24.
55. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 1. doboz. 69. pallium. 16. l. Teleki Béla levele Bonczos Miklósnak. New York, 1971. február 9.
56. A szerző által készített interjú Szekeres Zsolttal, a HHRF elnökével. Budapest, 2019. szeptember 13. A szerző tulajdonában.
57. A szerző által készített interjú Teleki Pállal, Teleki Béla fiával. Budapest, 2019. október 7. A szerző tulajdonában. [A továbbiakban: Teleki Pál interjú.]
58. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 1. doboz. 4. pallium. 1. l. Teleki Béla levele Adorján Ferencnek, New York, 1965. december 20.
59. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 2. doboz. 132. pallium. 3. l. Teleki Béla levele Felméry Lajosnak, h. n. [New York], 1965. április 27.
60. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 2. doboz. 135. pallium. 2. l. Teleki Béla levele Ferenczi Tibornak, New York, 1975. március 5.
61. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 2. doboz. 142. pallium. 1. l. Teleki Béla levele Gerald Ford elnöknek, New York, 1975. november 19.
62. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 2. doboz. 157. pallium. 6. l. Teleki Béla levele Gyallay Pap Domokosnak, Genf, 1979. október 23.
63. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 2. doboz. 505. pallium. 28. l. Teleki Béla levele Vita Sándornak, New York, 1984. szeptember 17.
64. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 2. doboz. 130. pallium. 1. l. Teleki Béla levele Fekete Pálnak, New York, 1987. február 18.
65. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 1. doboz. 30. pallium. 1. l. Teleki Béla levele Balogh Elemérnek, New York, 1988. október 13.
66. OSZK. Kézirattár. Fond 580. Teleki Béla hagyatéka. 4. doboz. 244. pallium. 2. l. Teleki Béla levele Korponay Miklósnak, New York, 1986. január 27.
67. Teleki Pál interjú.

